

R O S T A.

GICCSEK AZ ÉJSZAKÁBAN.

A rossz hazafias költő olyan mint az ókori tolvaj: templomba menekül, hogy bántódása ne essék.
(Vajthó László.)

Kisfaludy idejében a magyar dráma úgy tudta diadalra küzdeni magát, hogy kiirtotta az olcsó sikereket, mik azon alapultak, hogy *győz a magyar — s tapsra ez ott fenn elég . . .* A világháború úgynevezett háborús, darabjainak gyermekbetegségét hamar kiheverte az irodalom. Ma úgylátszik ismét egy újabb giccshullám özönl el a színpadokat: a konjunktúra irredenta és háborús darabokat követel és 200 előadás nem megvetendő tantíemjei jutalmazza a szerencsés Irodalmi Hőst, aki primitív, de hatásos dallamokat tud játszani a nemzeti érzés tömeghúrjain.

Nehéz és hálátlan föladat ezzel az áradattal szembeszállani. Mondd a hazafias íróra, hogy tehetségtelen, mindjárt ő kiált tüzet és a téma védelme mögé bújjik és a téma nevében enyhe kritikát követel. Hiába tiltakozol, hogy az irredentizmus nem lehet cégére a selejtes árúnak és hogy a nemzeti eszmét nem szabad kompromittálni azzal, hogy önképzőköri nivóra degradáljuk a belőle fakadó inspirációkat. A nép, az istenadta nép, ma is cirkuszt kíván, minél véresebbet, lehetőleg sok emberhalállal. A színpadi alkotmány korhadt deszkáit nemzeti szalaggal kell letakarni. Aztán legyen a darab címe: *Trianoni éjszaka* vagy *A történettanár hősi halála* — ki meri akkor profán kritikával sújtani a szent és sént-hetetlen tákolmányt?

*

Két kasszasiker: *Tűzek az éjszakában* és *A tábornok*. Az első bosszantóan ügyes giccs, a másik egy fölkapott és nem tehetségtelen írónak „ziccere“, irodalmi céllal, de csupán színpadi győzelemmel.

Nyílt színen rohamra megy a század, hátul zárótűz, a középben magyar katonák halálordítása, diadalmámor. Nyert ügye van az írónak, aki színpadra meri vinni a fedezéket, meg a puskaropogást. Igaz, Shakespeare ütközetét is lejátszat a színpadon, de nem önmagáért, csak múlt eszközként és nem reálisan, a karkötő óra másodperceit is megrögzítve, beásva a cselekményt a földbe: hanem a dialogus szárnyain lebegtetve és egy magasabb koncepció kedvéért. Bizony a karzat mindíg azt tartotta jó darabnak, ha „lőnek benne“: itt aztán az összes fegyveremek fölvonulnak a revolverdurránástól a pergőtűzig. Gyászruhás anya sírva borul a parancsnok lábaihoz: A fiam! a fiam! Szem nem maradhat szárazon, orrújárás és köhögés, nehéz atmoszférája nyomja a nézőteret. Az öreg sűgöt leszúrja a barbár ellenség: ott hal meg, kiömlő vérében hőrögve, a tegnap még tánc alatt dobogó deszkákon. Egy új *comédie larmoyante* ez, az élet és világpolitika égbekiáltó borzalmasságainak olcsó piacra-dobásával. Csak profanizálása lehet a szent igéknek, ha egy mitsem tudó ártatlan gyermek szájába adjuk a nemzeti Hiszekegyet, mert az író erőlteti a szájába, hamis páthoszból fakad és egy theatrális tabló csattanója: igaztalan pöz, mint a vasárnapi fotografus beállítás vagy vidéki műkedvelők élőképei. *Vaterländisches Gemüde*: mondották Kotzebue idejében, de hol vannak ma már ezek az édes vagy rikató fölvonás-vegek! Jött a darabgyártásnak frívól korszaka, a „francia“ sablon, a házassági

háromszög, az eltévesztett szobajátók komédiái. Ma az ipar ismét a szentimentális témákra veti magát és még a Himnuszt is elénekelteti a profán színpadon, hogy nagyobb legyen a sikere . . .

Nem lehet tagadni, az új technika tökéletesebb a réginél. Ma már a kórházzvonat bejön a színpadra, hosszú sístergés, zakatolás, nyekergés után megáll a néző előtt, hozzák a sebesülteket, halál-hírnökök pihegve szólnak, elének dobják az elesettek ruháit, sírás, jajgatás . . . még jó, hogy a szerző megkíméli a gyötört nézőket a nyílt színen való operáció izgalmaitól. Úgyis elég nézni a sok kötszert, jódot, vágó szerszámot, nem is szólva a *gégetükörről*, amit a szimpatikus, de reménytelenül szerelmes fiatal orvos ott visel a homlokán, időnkint belevakítva ijesztően imponáló fegyverével a sírdogáló néző-mama szemébe, aki azt gondolja magában: ilyen fiú lenné jó parti a lányomnak . . . Még a fertőtlenítő eszközök is a szerző malmára hajtják a vizet. A szerző visszaél a jóhiszemű néző ártatlan és jobb sorsra érdemes lelkesedésével.

Minek itt irodalom, lélek, ember, új gondolat, ha egy kis kötözés megborzonegatja a nézőt? Ha a cseh katona szuronyt fog a magyar színészre, ha a családapát elhurcolják hitvese, gyermeke mellől, ha akasztófára ítélik Thália magyar papnőjét, ha a trianoni magyar éjszakában az írók csak a rikoltó gesztusokat, giccsek és „ziccerek“ lehetőségeit látják meg és mindez elég a tapsra — akkor a kritikus csak annyit mondhat: nem írói érdem sikert aratni az élettől készen kapott nemzeti tragédiával vagy a háború nyers, tragikus szituációval. Az élet nagy művész, de az írónak az életnél többet kell tudnia.

*

A *Tűzek az éjszakában* — nem fontos, melyik darabgyártó írta — nem is akar egyebet, csak sebeket mutogatni. Fájdó sebeket, úgy ahogy a panoptikum-ban szokták.

A váz az intrika-darabok ál-tragikus félreértések lomtárából való: a magyar színészekről elveszik a színpadot, de nem erőszakkal, hanem csellel. Ez a csel igen átlátszó — senki sem hiszi el, sem a nézőtérben, sem a színpadon —: a rendőrfőnök olyan szituációba akarja hozni a magyar társulatot, mintha az pénzért összejártszana az új államhatalommal és önként engedné át a teret az idegen truppenak . . . Ilyen bárgyú konspirációt a magyarok ellen még az ellenség rejében sem szabad föltételezni. Nem szorultak ők ilyen „trükk“-ökre és nem hihetik maguk sem, hogy ilyen mesékkal félrevezetik a magyar lakosságot. De hát enélkül nem lenne darab és nem lenne érdekfeszítő cselekmény . . . Aztán az is komolytalanná teszi ezt a színpadizű cselekményt, hogy a szerző könnyű humorral, helyenkint polgári röhejjel fűszerezi: nyilván azt gondolja, hogy a szomorúságból is megárt a sok. A hétköznapiság és a kisvárost részletező motívumok ríktóvá teszik azt a tendenciát, hogy a szerző a magyarság tragikus sorsát akarja egy tipikus esettel szimbolizálni. Papucs és kothurnus minden átmenet nélkül váltogatják egymást és a néző nevetve hullatja könnyeit. A szerző azt akarja bemutatni, hogy triviális ripacsból miként lesz nemzeti hő: de ez kiabáló plakátstílus, nem pedig szolid művészet.

Van egy alakja a darabnak, amelyben mélyebb értelmet kap ez a furcsa keverék: a sűgő. Ami csekély „eszmei“ tartalom végighúzódik a mesén, az a sűgőben ölt testet. Annál elhibázottabb a többi szereplő. Miért kellett a milieuban felvidéki viszonyokat sejtetni? A tótosan beszélő tűzoltó, aki a magyarokat kémleli és besűgja a cseheknek: nem vall szerencsés külpolitikára a szerző részéről. Tótságot és magyarságot inkább szeretjük érzelmileg egy táborban látni. Egész

világon szimpatikus nép a tót, jóindulatú, hű és hazafi, csak a csehét utálják még a szövetségeseik is . . . Lehet, hogy a szerző nem akarta a Felvidékre fixirozni a darabot. Az is lehet, hogy a színház, amelyik előadja, „oláh“ viszonyokat ábrázol. De akkor a szerzőnek jobban kellett volna ismerni az oláh karaktert és az oláhcs modort. Akkor nem lett volna szabad a „magyarul törve beszélő“ tűzoltó-kémet ilyen tótosan beszéltetni:¹⁾

Vágy ki tudja . . . Nem kell viccelni, nagyságos urakok . . . Szépek lenni díszletek . . . zongora, fuvalkák, hegedűk! . . . Nem kell nevetni, kisasszonyokkák, urakok . . . Nincs van nem potyá . . . Ha nincs vanni gázi, akkor mindenki éhenhalni . . . (I, 6.)

Ami a darab csehjeit vagy oláhjait jelenti, ezek — szerző akarata ellenére is — nem felelnek meg az „irredenta“ követelményeknek. Nem elég bemutatni, hogy a megszálló hatalom erőszakkal és gonoszsággal letiporja a magyarságot. Ez ma már nem új dolog. Tudjuk, hogy ők a *sacro egoismo* alapján állanak, fajvédők és fajpusztítók, a saját közvéleményük előtt nem bűnösök és fütyülnek humanizmusra, Népszövetségre, a népek élet-halál-harcának alapján állanak. A szerző észre sem veszi, hogy alkalmat ad az ellenséges nacionalista álláspont megnyilatkozására:

Mi a legnagyobb készséggel támogatjuk nemzetiségeink kulturáját. A magunkét is — igen! (I, 21.)

Nem elég: gyűlöletessé tenni a színpadon az ellenséget, mert *ellenség* marad, ez pedig — akár hogy is nézzük — elismerés. Meg kell semmisíteni őket a saját princípiumaik alapján is, hogy ne lehessenek meggyőződéses ellenség. Erősek —, pedig minden „hódítás“ ellenére is gyöngének kellene lenniök. De a legbiztosabban a nevetség ölné meg őket. Vagy a gyávaság. E helyett azonban elegáns katonatiszteket látunk, akik a régi k. u. k. hadseregből ismert gesztusokkal, szinte „gentry“-modorban lépnek föl, hanyagul cigarettáznak, egymást bajtársiasan megszerveszolyják (olyan a színpad, mántha ostromállapotot ábrázolna, ahol a „katonai szellem“ triumfál); nők előtt összeütik a sarkantyújukat. (A rendező még fényes uniformist is ad rájuk. Pedig szinte kínálkozik a lehetőség, hogy parvenü, cvikkeres, Jáger-inges, szocialista-zenekari cseh őrnagyokat vigyünk a színpadra, vagy bocskoros mócot, púderes-miederes tisztet.) Elhibázott dolog az egész. Az ügyetlen szerző még azt a „ziccet“ is meghagyja az ellenséges hadseregnek, hogy tisztí becsületüket emlegessék és hogy a hadbírótság a tisztí becsület alapján és az enyhítő körülmények figyelembevételével enyhébb ítéletet hozzon a magyar „lábadók“ pörében:

Százados: Bocsánatot kérek, tábornok úr . . . Ha a hadbírótság előtt kiderülne, hogy azt a cikket a rendőrségen gyártották és hogy azzal teljesen alaptalanul halálosan megsértették a becsületükben őket [a magyarokat], akkor . . . könyörgöm: elvégre bírászkodnak odabent . . . tiszték!, akik becsület dolgában kényesek, megértők, elnézők . . . (III, 10.)

Az ellenséges tábornok, aki egy kicsit nehéz fölfogású, mint általában a

¹⁾ Tamay Ernő szegedi színigazgató úr szívésségéből a sugópéldányt idézem. A darab nyomtatásban nem jelent meg.

vigjátéki és operett-tábornokok, kapva-kap a formulán, amely ellen amúgy sem akart véteni:

Tábornok: Úgy van! (A rendőrfőnök felé): Hallotta? . . . Becsület dolgában kényesek vagyunk! . . . Én nem hazudok. (III, 10.)

Pedig ettől a hazugságtól függ, hogy a magyar színészeket halálra vagy csak börtönre ítélik. Az ellenséges tábornok azonban nem hazudik. Nem tagadja le, hogy a rendőrfőnök aljas machinációiról értesülve azt mondotta: „Tapintatos becstelenség!” A tábornok különben is olyan sablon-figura, hogy osztrák generálisnak nézhetné valaki: dül-fül a rebellis magyarok ellen, jovialis és káromkodó, öreg szoknyavadász, de igyekszik lovagias lenni: a szerző még annyira sem enged a dolgot, hogy alkalma legyen hatalmával visszaélni, a *Tosca* receptje szerint. Nem az első eset, hogy a színpadon egy hatalmas úr némj kedvezések árán szerelmet vásárol: nem speciálisan felvidéki vagy erdélyi motívum. De a szerző „irredenta” darabot írt és ehhez ügylő az kell, hogy az ellenséges tábornok különb legyen, mint az ellenséges civil. Civildolog! — mondja a tábornok, mikor a rendőrfőnök ravasz fondorlatot ajánl nyílt erőszak helyett (II. 15.). Ő nem „politizálni”, hanem cselekedni akar. Civil-dolog! Tapintatos becstelenség! — nem lehet mondani, hogy ezek a kijelentései alkalmasak arra, hogy rajta keresztül dokumentáljuk a „hódító” hadsereg züllöttségét vagy barbárságát.

Nem sokkal szerencsésebb a rendőrfőnök beállítása sem. Símaszavú és rafinált diplomata, aki nagy dialektikával tudja elhárítani a magyarok mártírságát. Az idegen állameszmét képviseli, fölényes következetességgel és a maga gonosz eszközeinek célravezető voltában nem kételkedve. Nem érdektelen alak. Ő a legkomplikáltabb agyvelő a darabban, az ellenszenves és mégis sokáig veretlen Lucifer, akinek a szerző még azt a tisztességet is megadja, hogy egy becsületes magyar ember kezéből kapja az egyébként jól megérdemelt halált.

Ha egy fanatikus oláh vagy egy sovíniszta cseh végignézi a darabot, meg lehet elégedve ezzel a „költői” igazságszolgáltatással: a tábornok nem hazudott és nem becstelenedett, a rendőrfőnök minden gonoszsága és túlzása mellett is az új állam érdekében cselekedett, a színház elkobzásának ódiáját sikerült a magyar „nemzetiség” nyílt lázadására áthárítani és a színészek „lege artis”, becsületére „kényes” hadbíróasztól kapják az új törvények szerint kiszabható legenyhébb büntetést. Semmi nyoma annak, hogy ez az új „államrend” a maga szemében is bűnös és korhadt lenne. Csak áldozatok vannak mindkét részen, de az erőszak politikája belsőleg nem semmisül meg.

Íme tehát: épen az irredenta-gondolat szempontjából kifogások tehetők a darab ellen.

Égbekiáltó dolog a magyarok mártírsága. Nehéz dolog a mártírságot művészi eszközökkel színpadra vinni. De ha odaviszik, legyen ez a mártírság olyan erejű, hogy az üldözőket megtérítse a mártírok hitére. A szerző darabja végén azonban az üldöző megszüllőrdul a „győzelem” által és a mártírok minden remény nélkül pusztulnak . . .

A magyar irodalom pedig úgy érzi, hogy szentélyének legszentebb tárgyait görögtüzes és panoptikumszerű látványosságként mutogatják.

*

Zilahy Lajos *Tábornokja* már nehezebb eset. Az Akadémia Vojnich-díjának „irodalmi” vignettájával dicsekedhetik. De ha lefejtünk róla minden szín-

padi és hatásvadászó cicomát, irodalmi magként alig marad valami: egy önkéntes ápolónő beleszeret a tábornokba, akitől férje megmentését várta; a tábornok ki akarja menteni a tűzvonalból a férjét, miután elhatározta, hogy elválasztja tőle és feleségül veszi az asszonyt; a férj inkább halálba rohan, semhogy átengedje a feleségét. A többi csak szép sallang és a „Machwerk“ nyikorgó konstrukciója.

Ez a mag pedig nem hoz semmi újat és semmi érdekeset. Csak azért hatásos, mert mindig hatásos, örök motívum marad az ártatlan, önmagával küszködő, lovagi szerelem és a heroikus szerelmi bánat. Százszor is végignézzük, még ha az író ügyetlen szavakat ad is a hősök szájába. De a kisleludysta Zilahy előkelő és divatos író, aki *arbiter elegantiarum* a színpadi témák megválasztásában. Mondain grófnőegyletek és a „társaság“ képeslapjainak kedvenc írója. Ha Molnár Ferenc nevű világhírű hazánkfia „baloldali“, akkor hamarosan ő lesz a jobboldali Molnár Ferenc. Már első szirup-darabjával — *Süt a nap* — szép példát mutatott az irodalmi napsütésre, szemünklettára vitézzé avatva az úri gondolkodású parasztleányt és összehoronálva hőstét a papkisasszonnyal: az elszegényedett középosztály ime talpraállott a színpadon. Ugyanez a moziédesség árad a *Zenebohócok* banális történetéből és a *Tábornok* is „házassággal végződik“.

Ez a tábornok természetesen olyan, mintha egy Jókairegényből lépne a színpadra: ábrándos kislányok „Wunschtraum“-ja. Rideg katona, aki még soha nem volt szerelmes. Most először, közel az ötvenhez. Első bizalmas szava az Ideálhoz: burkolt szerelmi vallomás és egyúttal házasságkérés. Ki ne örülne az ilyen hősnek? Öccellenciája, aki a IX. fizetési osztályból egyenesen a II. osztály címére és jellegére emeli az ideálját. (Fordítva nehezebb dolga lett volna a szerzőnek, de így szebb.) Meg se főccan, mikor a férj rászegzi a revolverét. Mi lett volna, ha két méter közről a férjnek nem sikerül elhibázni a lövést? Vagy mi lett volna, ha a férj nem esik el az ütközetben? Nem, ezt a néző nem viselné el: hazavinni a hadnagyot, boldog lenni a férjével és várni a VIII. fizetési osztályt . . . A Tündöklő Uniformist még a halál is segíti.

Van egy szép és marasztani-való pillanat a darabban: mikor az asszonynak választania kell a Tündöklő Uniformis és a szép karrier előtt álló történetnár között. Alig tud valamit suttogni és ez a némaság a dráma legékesebben szóló jelenete. Persze a fejlődő szerelem a színfalak mögött bontakozik. El kell hinnünk, hogy már itt van. Szép a befejező akkord is. Az asszony, akinek a férje elesett és akiért újból jelentkezik a tábornok, elhárító szavakat mond, de aztán hozzát teszi: Viszontlátásra. Egy halott áll Rodrigue és Chimène közé, de az ajtó nyitva marad . . .

Az asszony egyébként üde és tiszta jelenség, nem meglepetés, de nem is érdektelen, céltudatos és rokonszenves. Kár, hogy alig enged belépillantani a szerző, akinek nagy javára van, hogy ezt a homályos körvonalat Bajor Gizi tölti meg élettel. A férj: pár szóban fejtheti csak ki magát. Nem szabad őt túlságosan szimpatikusnak rajzolni, mert akkor nem hisszük el, hogy az asszony a tábornok felé hajlik. Csukaszürke uniformis földi a lelkét és meghal, mint egy a milliók közül.

Egy nő és két férfi történetének variációja: régi mese és a háborús foglalat sem új. Ezen a hegedűn szebb melódiákat is hallottunk már.

*

A kritikus végül mégis visszakozót fúj. Ugyalászik kellenek a giccsek, mert a tömegeket giccsekkel is lehet érzelmileg megmozgatni . . . Mindenesetre inkább ilyen giccsek legyenek, mint amolyanok: munkáslázadást vagy milliomos-flörtöt

ábrázolók. De a tömeget mégis csak nevelni kell és ha általánossá lesz a giccskultusz, ha irodalmi babérokat, akadémiai pálmát hoz a giccs, akkor az intelligens publikumot elriasztjuk az igaz nemzeti problémáktól.

Szomorú lenne, ha a nemzeti megújulás csak giccseket tudna termelni és ha filozófiában, műveltségben és alkotó tehetségben előljáró írónk háttérbe szorulnának a népszerű mesteremberek mellett. Az „irredenta“ mozgalom a nemzet legkiválóbbjainak szellemi fegyvereivel induljon harcba. A nemzeti téma jelentse az irodalom haladását, mint ahogy Petőfi, Arany és Ady idejében jelentette.

(Budapest.)

Garáza Péter.

CSODABOGÁR.

Egyik negyedrangú poétánkról, aki mint öblőshangú szónok és nagy tekintéllyel föllépő politikus lett népszerűvé, az *Uj Nemzedék* fatális sajtóhibával egybekötött kritikát közölt:

...Szeme nagy eszmékre irányul, hangja a lelkesedéstől vesz szárnyat s bizonyos ünnepiességgel cseng, kívált ha arról énekel, amit a legszentebbnek tart: a h a s á r ó l.

*

A *Napsugár* című folyóirat megszűnt. Ezt a szomorú tény, amit már mult számunkban kívánatosnak jeleztünk (*Széphalom* 1929 : 144), a következő országos körlevél jelenti be:

A *Napsugár* igen tisztelt előfizetőihez és olvasóihoz. Történelmi regénytrilógiám első két művének megírása után az ősmagyar élet ismertetésére kellett kitérnem, mert e két mű elleni támadások nyilvánvalóvá tették a mai szellemi életnek az ősmagyar élettel és nagysággal szemben való szinte teljes tudatlanságát. Ezért indítottam két évvel ezelőtt a „Napsugár“ folyóiratot is. Az ismertetések a komolyan magyarnak vehető közönség körében fogékonyságra is találtak. Azonban ez oly nemzeti kisebbség, vérrel szerzett és fenntartott hazánkban, de megannyira nem is az ezer éven át lelkileg elnyomított mai nemzedéken fordul meg turáni magyarság jövő sorsa és nagysága, hogy ezek miatt nagy harmas művem befejezését tovább nem halaszthatom. Szüneteltetni fogom tehát a „Napsugárt“ addig, míg a „Róma—Bécs—Mohács“ c. négykötetes történelmi regényemet megírom, vagyis mintegy 2 évig. Természetes, hogy ha a turáni rokónaink hamarabb jönnek a romlás alul felszabadításunkra, akkor azonnal ismét időszerű lesz (sic) rám nézve is a nemzeti vallás ügye. Akik 1929-re a folyóiratra előfizettek, azoknak szíves értesítését kérem: fenntartják-e további igényüket a „napsugár“-ra, vagy az előfizetés visszaküldését kívánják? Nagy munkám írása alatt sem nem levelezek, sem senkit nem fogadok. Esetleges támadásokat pedig figyelmen kívül hagyok, mert rólam rosszat csak gazember s lekicsinylőt csak teljesen törpe lélek mondhat és ilyen csak ostobák hihetnek el.

Gödöllő, 1929. Tavasz ünnep hava. Hazafias üdvözlettel: Szépvízi Balázs Béla, Gödöllő, Királytelep.